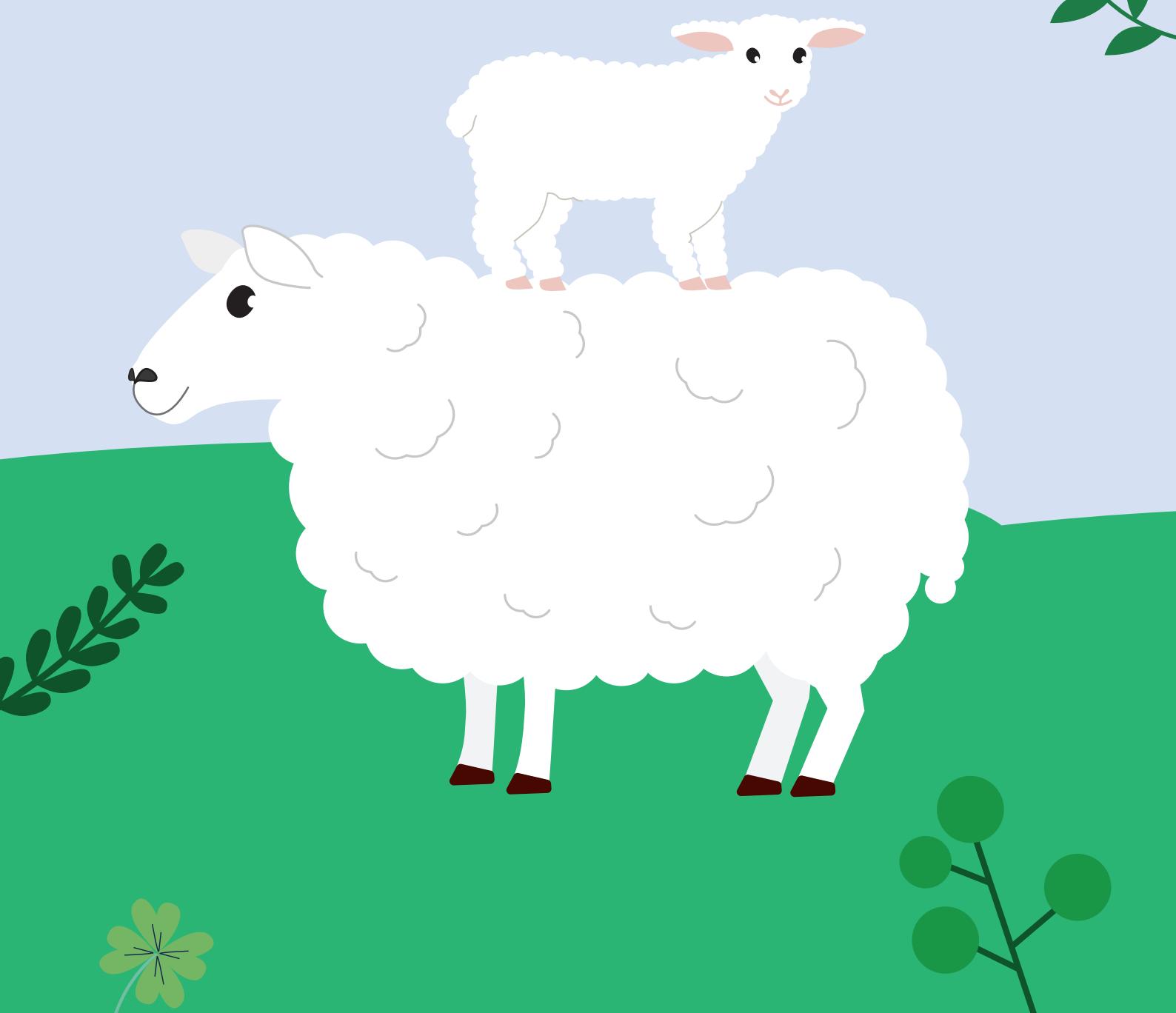

SAUEBOKA MI

LÆRARRETTLEIING

Saueboka *mi* er laga av Norges Bondelag som ein del av Den grønne skolen, og er eit av fleire lærings- og aktivitetshefte om mat og landbruk for barn.

Målet med heftet er:

- at barna skal tilegne seg grunnleggande kunnskap om sauene og kva dei produserer
- å auke lysta til å ville lære meir om landbruk og matproduksjon
- å gi deg som pedagog ei fagleg støtte som er rask og enkel å setje seg inn i

På dengronneskolen.no finst det undervisningsopplegg og endå meir fagleg innhald for barn i grunnskulen. Bruk gjerne denne for meir inspirasjon og innhald, og for å kome i kontakt med bønder som tilbyr gardsbesøk og undervisningsopplegg.

Vi ønsker deg lykke til og håper boka bidrar til å skape engasjement blant barna. Gjerne kontakt oss på bondelaget@bondelaget.no for spørsmål eller tilbakemeldingar.

Venleg helsing Norges Bondelag.

Design: Bransjen

Tekst: Kari Ramstad, revisert av Norges Bondelag

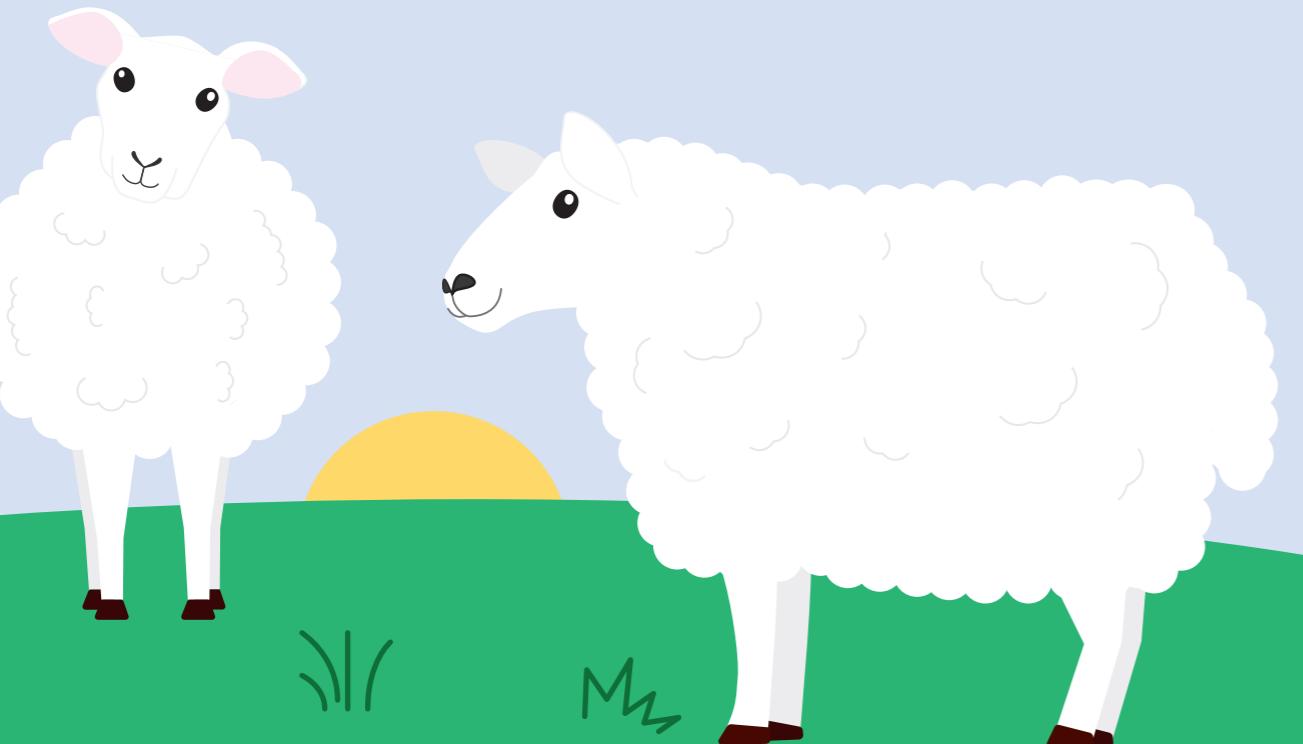
OM SAUEN

Sauen har i over 3500 år vore viktig for oss nordmenn. Det er funne spor etter vikingar som tok med seg sau til og frå andre land med skipa sine. Frå sauene får vi kjøt, skinn og ull. I tillegg et sauene små planter, slik at det ikkje veks opp kratt og skog overalt.

Sauen har fire bein og krusete pels på heile kroppen sin. Denne pelsen blir kalla ull. Nokre sauene er helt kvite, mens andre er svarte, grå eller brune. I tillegg kan dei ha mange ulike mønster i ulla si.

SØYA OG VÊREN

Om vinteren bur dei fleste sauер inne i hus. Huset til sauene heiter fjøs. Golvet i fjøset har hol som gjer at sauene kan tisse og bæsje overalt. I nokre fjøs har dei små strå frå korn, som heiter halm, på golvet. Då må bonden fylle på med meir halm etter kvart som sauene bæsjar og tissar på det.

Sauene kjem ut av fjøset om våren når graset er grønt. Då fjernar bonden halmen som er full av bæsje og tiss, og spreier den ut over jorda for at graset skal vekse fortare.

Den vanlegaste norske sauene heiter Norsk kvit sau (NKS). Denne sauene har kvit krøllete ull og lang hale. Andre sauere, som Gamalnorsk spælsau, har kort hale, ofte ulike fargar og lang krøllete ull.

Hosauen blir kalla søye. Kvar vår får ho som regel mellom to og fire lam. Desse går saman med søya på beite heile sommaren. Hannsauen heiter vêr. Om hausten blir ein del av lamma slakta, og det er derfor vi et ekstra mykje lammekjøt på den tida av året.

— FRA MAT — — TIL BÆSJ —

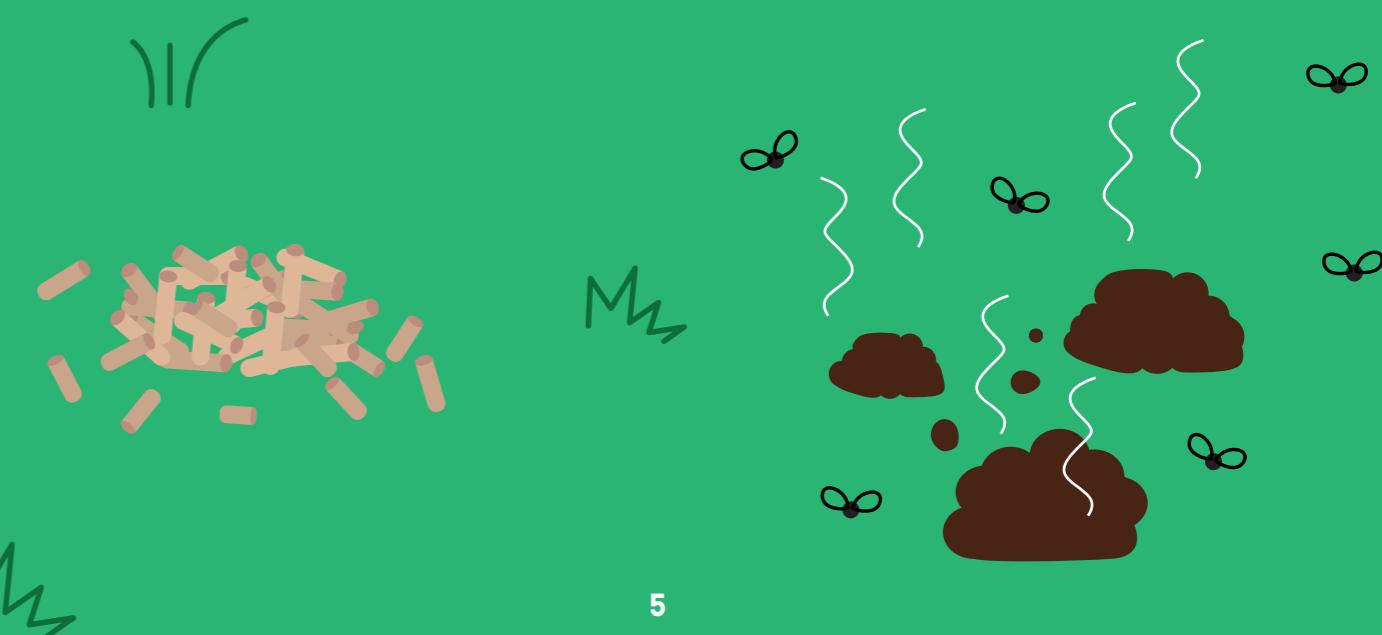
Sauen liker godt å ete planter som gras, urter og lauv. Det kan den ete fordi den har fire magar som inneheld nyttige bakteriar og småkryp som klarer å tygge plantene i endå mindre bitar. Kyr og geiter har også fire magar, slik som sauene. Vi menneske har berre éin mage, og ikkje dei same bakteriane i magen vår. Derfor får vi menneske vondt i magen om vi et gras eller blad.

Bonden gi sauene sunt godteri som dei liker veldig godt. Dette blir kalla kraftfôr. Kraftfôr er ei blanding av korn og andre gode stoff som gjer at sauene blir store og sterke, og

held seg friske. Men slik som med anna godteri er det ikkje bra om ein et for mykje. Då kan ein få vondt i magen. Sauer et derfor aller mest gras, og litt kraftfôr i tillegg.

Lammet drikk mjølk frå søya fram til det er om lag eit halvt år gammalt. Etter kvart som lammet blir eldre, vil ikkje søya gi den mjølk lengre, og då drikk lammet vatn.

Bæsjen til sauene kan sjå ut som mange svarte små ertar. Nokre gonger er bæsjen til sauene meir som ein halvstor brun potet. Dette kjem an på kva sauene har ete, og kor mykje vatn den har drukke.

LAMMING

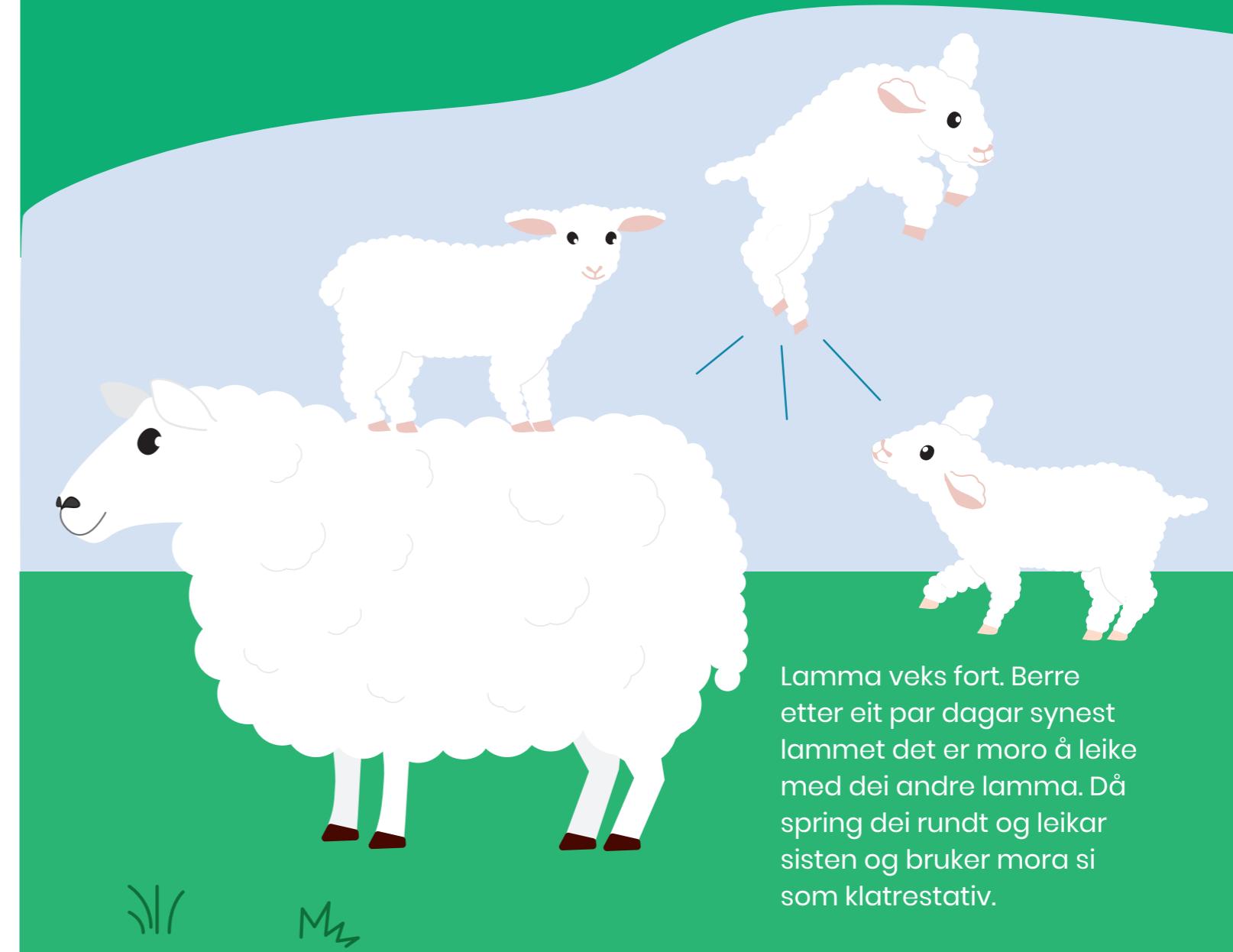
Om våren blir det fødd om lag to millionar lam i Noreg. Når ei søye føder, blir det kalla lamming. Då er det vanleg at søya får ein eigen bing. Då får søya ro når ho skal føde. Når lammet er fødd, slikkar søya det reint og tørt.

Lammet prøver å reise seg med ein gong det er fødd, og begynner å lukte seg fram til spenane på juret, der mjølka er. I juret er det fullt av supersunn mjølk. Den aller første mjølka som kjem ut av juret, blir kalla råmjølk og inneholder mange viktige stoff som lammet treng for å vekse seg stor og sterkt, og halde seg frisk.

Fargelegg genseren!

Dei aller flesteøyene er flinke til å passe på lamma sine. Men nokre øyer klarer ikkje å ta vare på dei. Det kan vere fordi øya har for lite mjølk i juret til alle lamma, eller at ho ikke er snill med dei. Då fjernar bøndene lamma frå mora si og set dei i ein bing med andre lam. Desse lamma blir kalla kopplam. I bingen får dei mjølk på flaske eller frå ei fåtemaskin. I tillegg har dei ei varmelampe dei kan varme seg under. Nokre bønder strikkar til og med genserar til dei lamma som frys mest.

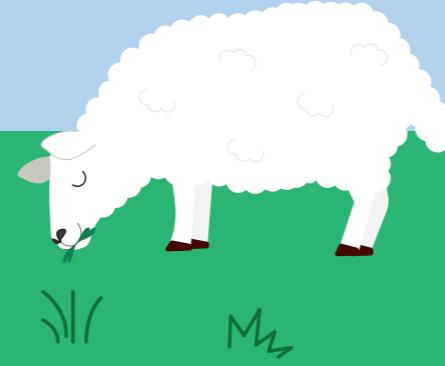

Lamma veks fort. Berre etter eit par dagar synest lammet det er moro å leike med dei andre lamma. Då spring dei rundt og leikar sisten og bruker mora si som klatrestativ.

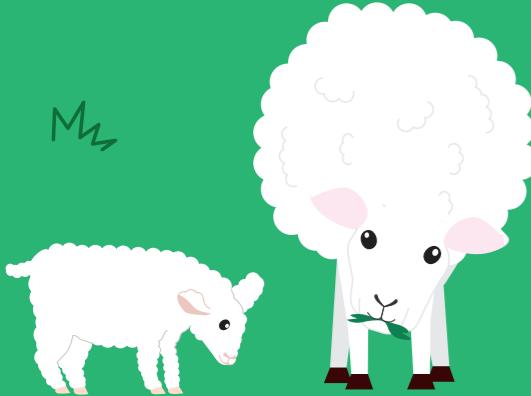
TIL SETERS FOR Å GJERE SEG

FEIT

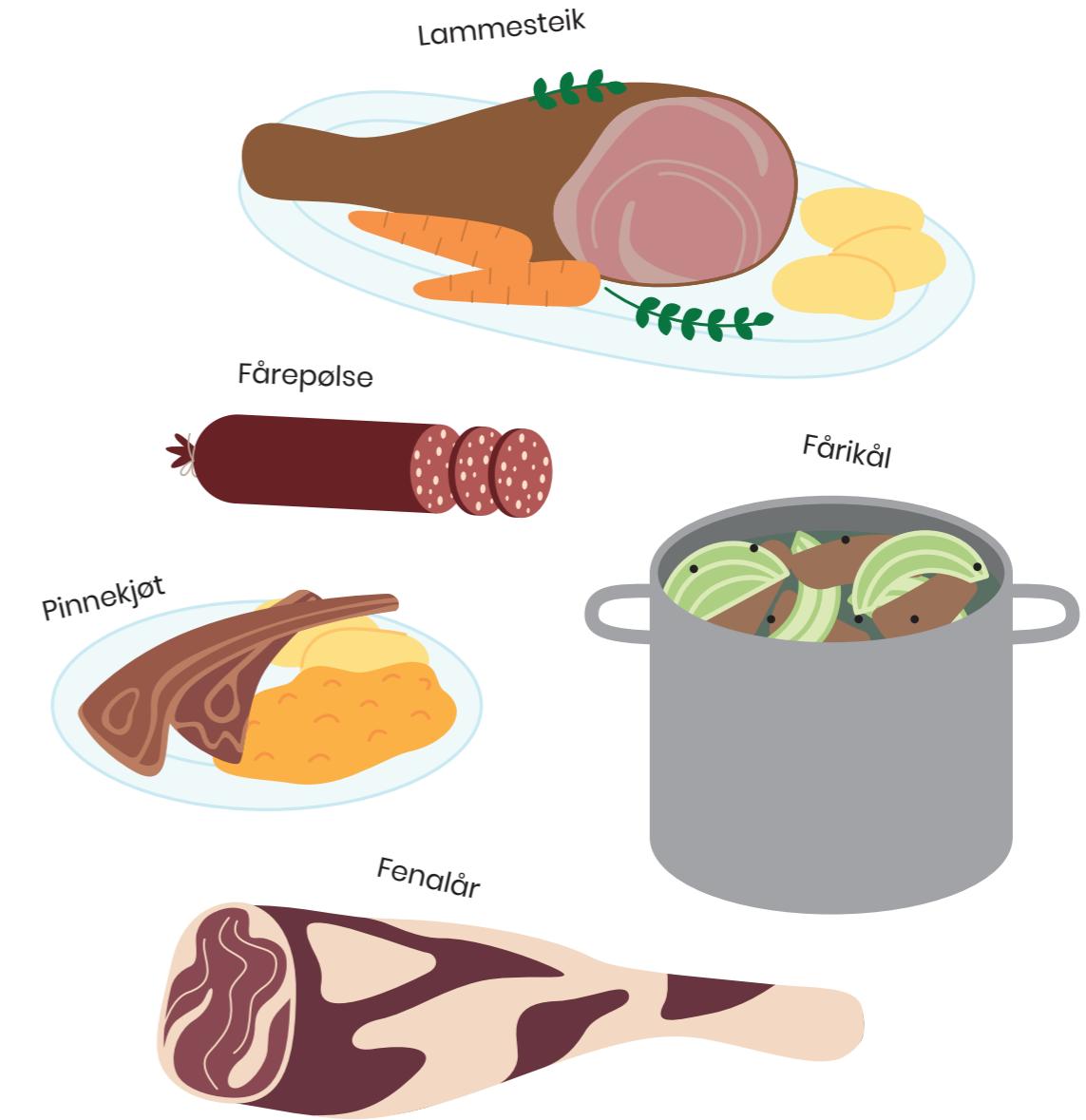
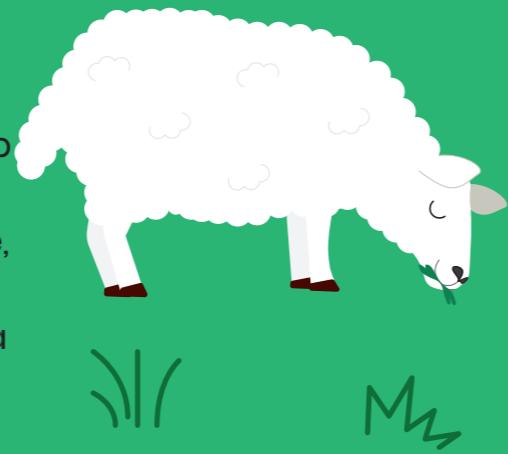
Etter kvart som lammet veks og blir større, begynner det å ete meir gras og kraftfør før det skal på beite. Eit beite kan vere fjell, skog eller li med gras som sauene kan ete. Sauen har ofte store område å gå fritt på. Nokre bønder har ikkje fjell eller skog som sauene kan gå i. Då går dei rundt fjøset heime på garden eller i nærområdet.

Heile sommaren går lamma saman med mora si på beite. Sauene reiser opp på fjellet for å bli feite av alt det gode graset og plantene der. Lamma lærer mykje av å vere med mora si på beite. Blant anna lærer dei kvar det er trygt å gå, kvar det beste graset er, og vegen heim. I tillegg lærer søya lamma sine om dei farane som er i skogen og på fjellet.

Bonden må ofte gå rundt på beitet for å sjekke at sauene har det bra. Nokre stader har dei eigne sauegjetarar. Det er folk som har som jobb å passe på sauene i fjellet. Sauegjetarane ser etter dyr som er glad i å ete sau, som rev, gaupe, bjørn, jerv, ørn og ulv. Andre farar for sauene på beitet er lause hundar og bilar som kan køyre på sauene.

Når hausten kjem, og det blir lite gras att på beitet, samlar bøndene sauene sine og tar dei med heim. Bonden bruker ofte ein gjetarhund til å samle sauene. Dette er ein hund som har trent mykje på korleis den skal samle sauar.

Når sauene har kome heim frå beitet, blir alle vege, og det blir bestemt kven som skal bli sendt til slakt. Lamma er litt over eit halvt år når dei blir slakta. Då har dei vekse frå å vere 2–3 kg til opptil 40 kg. Dei som blir sendt til slakt, blir til kjøt og

skinn som vi kan bruke. Kjøtet kan vi bruke til pølsar, fårikål, lammelår eller kebabkjøt. Dei som ikkje blir sendt til slakt, skal bli mødrer sjølv.

Dei beste vêrlamma skal bli far til nye lam.

Vêren går til vanleg saman med andre vêrar. I desember får vêren besøke søyene. Etter at vêren har para søya, ber ho lamma inne i magen sin i om lag 145 dagar før dei blir fødd. Då er lamminga i gang igjen.

ULL ER IKKJE TULL

Sauene blir klipt opp til to gonger i året: éin gong om hausten og éin gong om våren. Om våren blir sauene klipt slik at lamma lett finn juret med mjølk. Om hausten blir sauene klipt fordi dei skal vere inne i fjøset, og då slepp dei at høy og bæsj fester seg i den lange ulla. Bønder bruker ofte eigene «sauefrisørar», og dei flinkaste kan klippe ein heil sau på under 30 sekund!

I gamledagar trudde ein at det betyddet lykke om ein lét ein liten ulldott bli sittande att på sauens etter klippinga.

Ulla beskyttar sauens mot kulde, regn og vind. Det er derfor viktig at sauens blir klipt til rett tid på året. Den finaste ulla på sauens blir det laga garn av. Ulla er varm og god og kan bli brukt til sokkar, luer, genserar, bukser, skjerf og i tepper og møblar. Seila på vikingskipa var faktisk også laga av ull.

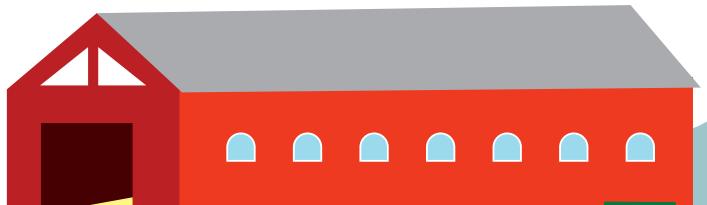
VEIT DU DET?

Kva klede eller ting har du som er laga av ull?

OPPGÅVE

Hjelp sauene trygt
heim til fjøset!

Sjekk ut dengronneskolen.no
for aktivitetar og undervisnings-
opplegg om natur og landbruk.

